

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/83>

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ ЯК ФОРМА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

ON CERTAIN ISSUES REGARDING THE USE OF UKRAINIAN CITIZENS IN ARMED CONFLICTS AS A FORM OF HUMAN TRAFFICKING

Басалик С.А., к.ю.н.,

доцент кафедри спеціальних дисциплін

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Білецький В.О., к.н.держ.упр., доцент,

професор кафедри спеціальних дисциплін

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

У статті розкрито актуальна сьогоденню проблема злочинного використання на тимчасово-окупованих територіях України наших співвітчизників, з використанням їх уразливого стану, примусом, викраденням, обманом, шантажем, матеріальною чи іншою залежністю, як жертв торгівлі людьми, для виконання ними завдань пов'язаних з безпосереднім веденням бойових дій, забезпеченням діяльності сил та засобів агресора з урахуванням повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Акцентовано увагу про певну невідповідність термінології «збройний конфлікт», що зазначена в примітці до ст. 149 Кримінального кодексу України, до сучасних умов ведення російською федерацією повномасштабної війни проти України та зазначено про необхідність приведення цього поняття до реалій сьогодення.

Розкрито статистичні дані, щодо кількості громадян України, які в офіційному порядку здобули статус жертви торгівлі людьми в наслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну протягом 2022–2025 років та констатовано, що приведені статистичні дані не відображають в дійсності кількість наших співвітчизників, які можуть бути втягнуті в злочинну діяльність країни-агресора та діють на користь агресора перебуваючи в уразливому стані.

Підкреслено, що громадяни України перебуваючи під тотальним контролем та злочинним впливом представників країни-агресора, як жертви торгівлі людьми, не мають ніякої можливості повідомити правоохоронним органам України про злочинні дії, які вчиняються проти них, а у разі наявності інформації зазначеного характеру, здійснити повноцінну перевірку, оцінку, правильну кваліфікацію практично неможливо.

У висновках констатовано, що проблематика протидії злочинам пов'язаним з торгівлею людьми в умовах воєнного стану, набирає суттєвої уваги з боку правоохоронних органів України, підкреслено на необхідності здійснення комплексного підходу, міжвідомчої співпраці та постійного вдосконалення форм та методів документування злочинів на тимчасово не підконтрольних територіях України.

Ключові слова: торгівля людьми, збройний конфлікт, повномасштабне вторгнення, оперативно-розшукова діяльність.

The article addresses the pressing contemporary issue of the criminal exploitation of Ukrainian citizens in the temporarily occupied territories of Ukraine. It highlights the use of their vulnerable condition through coercion, abduction, deception, blackmail, material or other dependencies, as victims of human trafficking, for the purpose of engaging them in activities directly related to combat operations and supporting the operations of the aggressor's forces and assets in the context of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation.

The article draws attention to a certain inconsistency in the terminology "armed conflict," as mentioned in the note to Article 149 of the Criminal Code of Ukraine, in relation to the current realities of the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine. It emphasizes the need to align this term with the present-day context.

Statistical data are presented regarding the number of Ukrainian citizens who have officially obtained victim status under human trafficking legislation as a result of Russia's full-scale invasion of Ukraine during the period of 2022–2025. It is noted that these statistics do not fully reflect the actual number of Ukrainians who may have been drawn into the criminal activities of the aggressor state and who act in its interest while remaining in a vulnerable state.

It is emphasized that Ukrainian citizens, being under total control and the criminal influence of representatives of the aggressor state, as victims of human trafficking, have no opportunity to report the crimes committed against them to Ukrainian law enforcement agencies. Moreover, even in cases where such information becomes available, conducting a thorough investigation, assessment, and proper legal qualification is nearly impossible.

The conclusions state that the issue of combating crimes related to human trafficking under martial law is attracting significant attention from Ukrainian law enforcement agencies. The need for a comprehensive approach, interagency cooperation, and continuous improvement of the methods and forms of documenting crimes in temporarily uncontrolled territories of Ukraine is underscored.

Key words: human trafficking, armed conflict, full-scale invasion, operative and investigative activity.

В умовах сьогодення, враховуючи повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, ведення необґрунтованої агресивної війни, анексії частини території України та як наслідок використання агресором громадян України, в тому числі у бойових діях проти своєї ж держави, породжує перед нами велику дилему, хто ці люди, чи злочинці, які повинні бути покарані за скоєння злочинів, чи жертви злочинної дії агресора.

З точки зору кримінального права в діях громадян України, які перейшли на бік ворога в умовах воєнного

стану або в період збройного конфлікту, вбачаються ознаки скоєння злочинів, передбачених статтями 111 «Державна зрада», 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» Кримінального кодексу України та підлягають суворому покаранню за вчинені дії проти українського народу та держави.

Поряд з цим, розуміючи жорсткий характер дій противника на окупованих територіях України в тому числі при поводженні з громадянами України, здійснення заходів примусової мобілізації, задля поповнення кількісного

складу військових формувань російської федерації, деяка частина громадян України з використанням уразливого стану, примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності – використовувалась або на даний час використовується у збройних конфліктах.

В чинному законодавстві вищезазначена форма торгівлі людьми розглядається як вчинена в умовах збройного конфлікту. Зважаючи на це, на наш погляд утворилась певна невідповідність, а саме законодавець зосереджує увагу виключно на понятті «збройний конфлікт», яке в сучасних умовах не є актуальним та доцільним. Події, які відбуваються протягом 2022–2025 років, Україна розглядає як повномасштабну агресію з боку російської федерації, повномасштабну війну або гібридну війну, але законодавець ще не привів ці поняття до реалій, які відбуваються.

Статистика скоєння військових злочинів, злочинів проти людства, геноциду українського народу військово-політичним блоком російської федерації після 2022 року зашкалює, тому можна тільки припускати про кількість громадян України, які примусом, шантажем, використовуючи уразливий стан, задіяні до виконання завдань проти сил безпеки та оборони України.

Аналізуючи примітку до статті 149 «Торгівля людьми» Кримінального кодексу України, під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти в тому числі – використання у збройних конфліктах [1]. Тобто, аналізуючи положення статті 149 Кримінального кодексу України, громадянин України в даному випадку – жертва злочинних дій, представників збройних сил та інших державних та приватних органів та структур російської федерації.

Отже термін «використання у збройних конфліктах» можна розглядати, як – використання особи, яка знаходиться у підневільному стані іншої особи (осіб), для виконання нею бойових та інших завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або порушення суверенітету і територіальної цілісності держави.

Цілком зрозуміло, що агресор, під виглядом незаконних утворень на території Донецької та Луганської областей ще з початку 2014 року змушував громадян України брати участь у бойових діях проти України, але дані випадки були поодинокі та з початком повномасштабної агресії незаконна мобілізація громадян України на тимчасово окупованих територіях, перетворилась у масштабне явище.

За результатами аналізу інтернет сторінки Національної соціальної сервісної служби України стало відомо, що у 2023 році було встановлено статус 42 громадян, які були використані у бойових діях у складі сил агресора проти України, яка жертва торгівлі людьми. Станом на 19.03.2024 встановлено статус осіб, постраждалих від торгівлі людьми в наслідок використання у збройному конфлікті – 25 осіб, а за три місяці 2025 року – 33 особи, але кількість зазначеної категорії осіб в дійсності значно більша.

Ворог активно застосовує до постраждалих фізичне, психологічне насильство, примус для виконання завдань на користь агресора, у вигляді мобілізації громадян, обладнання фортифікаційних споруд, виконання різноманітних задач, пов'язаних з обслуговуванням сил та засобів збройних сил російської федерації тощо. Використання громадян в збройних конфліктах поєднується з незаконною трудовою і сексуальною експлуатацією. Постраждалі можуть зазнавати обмежень у доступі до води, їжі, медичної допомоги, стикатися з приниженнями і катуванням, нелюдським поводженням.

Перебуваючи під тотальним контролем та злочинним впливом, громадяни України, які використовуються у збройному конфлікті, фактично як жертви торгівлі людьми, не мають ніякої можливості повідомити правоохоронним органам України про злочинні дії, які вчиняються проти них, а в свою чергу правоохоронні органи України при отриманні даних про безпосередню участь

громадян у війні проти нашої держави, або сприяння агресору іншими діями, розцінюють це як перехід на бік ворога в умовах воєнного стану. Навіть у разі наявності інформації про насильницьке залучення громадянина України до бойових дій проти сил безпеки і оборони України, підтвердити або спростувати ці дані практично не можливо, у зв'язку з відсутністю можливості здійснення повноцінної оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності та в рамках досудового розслідування – негласних слідчих (розшукових) дій та слідчих (розшукових) дій на тимчасово окупованих територіях України.

У цьому контексті постає потреба у формуванні збалансованої правозастосовної практики, що поєднує дотримання законності з гуманістичним підходом. Отже слід враховувати не лише юридичну кваліфікацію діянь, а й контекст, у якому ці дії було вчинено. Саме комплексний аналіз, що охоплює правові, соціальні та гуманітарні аспекти, дозволить забезпечити справедливе та людське ставлення до осіб, які могли стати жертвами репресивного та злочинного механізму примусу.

Цілком зрозуміло, що громадяни, які перебували на тимчасово окупованих територіях України, потрапили в полон сил безпеки та оборони нашої держави та у відношенні яких, правоохоронні органи володіють інформацією про їх участь в різних формах збройної агресії, з метою уникнення кримінальної відповідальності, знаючи положення національного кримінального законодавства, або пройшовши попередній детальний інструктаж з боку спеціальних служб країни-агресора та отримавши відповідну «легенду», вдаються до намагань ввести в оману, аргументуючи свої дії з посиланням на примітку до статті 149 КК України, що ніби вони з використанням уразливого стану, примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності – використовувались у збройному конфлікті. Тим самим зазначені категорії осіб намагаються уникнути відповідальності за скоєні злочини, змушуючи оперативно-розшукові, контррозвідувальні та органи досудового розслідування здійснювати перевірку завідомо неправдивої інформації та проводити комплекс зайвих заходів.

У такому випадку представниками правоохоронних органів України, включаючи оперативний склад оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби, організовується та здійснюється перевірочна робота, яка характеризується певною складністю через ряд чинників [2], головним з яких є відсутність можливості підтвердження або спростування даних отриманих від особи, відсутність можливості проведення збору доказів вини або невинуватості громадянина тощо.

Як правило за основу майбутніх підозр та обвинувачень, які формуються у відношенні осіб, що причетні до ведення агресивної війни проти України, беруться фактичні дані про перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, участь у передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Окремим аспектом злочинної діяльності російської федерації є залучення неповнолітніх до участі в збройному конфлікті та виконання ними завдань спостереження, корегування вогневого ураження противником, участі у примусовій мобілізації, допомога в облаштуванні позицій та фортифікаційних споруд на тимчасово окупованих територіях України, збору інформації про переміщення або розміщення сил безпеки та оборони України, що може розглядатись в призмі торгівлі людьми.

Додатково, ми не володіємо інформацією щодо проявів торгівлі людьми на тимчасово окупованих територіях України з метою нелегальної трансплантації органів, яка є однією з найбільш прихованих і небезпечних форм транснаціональної злочинності. Ця проблема охоплює комплекс питань, що стосуються порушення прав людини, етичних дилем у медицині та недоліків у міжнародному праві [3]. Особи, що використовуються у збройному кон-

флікті агресором, додатково можуть піддаватись проведенню дослідів без їх згоди.

Проблематика протидії злочинам пов'язаним з торгівлею людьми в умовах воєнного стану набирає суттєвої уваги як з боку правоохоронних органів України, що здійснюють оперативно-розшукову, контррозвідальну діяльність та органів досудового розслідування та потребує розробки дієвих методів документування злочин-

них дій, що вчиняються у відношенні громадян України та тимчасово-окупованих територіях та пов'язані з про-явами торгівлі людьми.

Отже, діяльність з протидії торгівлі людьми в умовах збройної агресії та ведення війни проти України є багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу, міжвідомчої співпраці та постійного вдосконалення форм та методів документування злочинів на тимчасово не підконтрольних територіях України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
2. Гнетнев М.К., Басалик С.А., Волошин В.А. Перевірочна робота оперативно-розшукових підрозділів Держприкордонслужби в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету*. № 7, 2023 С. 417-420.
3. Басалик С.А., Тищук В.В. Торгівля людьми, як транснаціональна злочинність: біоетичні аспекти трансплантації органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія право*. № 87 (4), 2025 С. 30-36.